

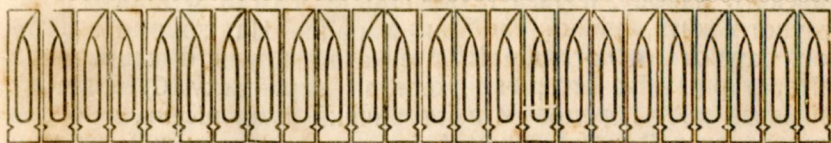

8(с)У.18(092)

2012

0.20р.

В. 2957

Володимир Радзикович.

Дещо про характер і будову Шевченкової поеми п. з. „Гамалія“.

Поема Шевченка п. з. „Гамалія“ одержала цензурну апробату дня 7. марта 1843. р. Сю дату приймаємо як час написання поеми.¹⁾ Повстав отже „Гамалія“ в часах козако-фільського патріотизму Шевченка, коли поет став думкою огортати цілий свій нарід і засгановляти ся над відносинами його до сусідів.²⁾ Поет не вмів ще тоді критично глянути на історію свого народу, одушевляв ся нею як „поемою вольного народу“, а сьому одушевленю дав вислів у своїх історичних поемах, між якими без сумніву перше місце займає „Гамалія“. В уяві поета являють ся під ту пору козаки героями, уособленем усіх найкрасших змагань і поривів укра-

¹⁾ В. Доманицький: Критичний розслід над текстом „Кобзаря“. Київ 1907. стор. 57. На сьому місці говорить згаданий дослідник, що й перше друковане видане „Гамалії“ появило ся в 1843. р. На иншому однак пише осьтак: „Застерегаю ся лишень, що мало не нарівні з автографами я ставлю також „Чигиринський Кобзарь“ (р. 1844.) з „Гайдамаками“ та „Гамалією“ (вид. р. 1844. — отже вже не 1843.!), які Шевченко оправив був разом в одній книзі і значно виправив (р. 1858.) Книжка ся зберігаєть ся в Музею імени В. В. Тарновського в Чернигові. — Петров хибно уміщує „Гамалію“ між поемами, які найшли ся у першій видано „Кобзаря“ з р. 1840. („Очерки історії української літератури XIX. столѣтїя“, Київ 1884., стор. 329.), а Комаров (Покажчикь нової української літератури 1798—1883., стор.: 52.) — також хибно — датує нову „Гамалію“ роком 1841.

²⁾ Проф. Колесса в порівнюючій студії: „Шевченко і Міцкевич“. (Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка) виріжнює сі часи (рр. 1840—1843.) як другу фазу в розвою поетичної творчости поета. (Зап. Наук. Тов-а ім. Шевченка, том III., стор. 39.)

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36 327

И. 13458

їнського народу, а часи гетьманщини часами буйного політичного життя, повної свободи України. На сформоване таких патріотичних поглядів Шевченка вплинули більше твори літературні, ніж історичні жерела. Українську бувальщину пізнавав поет передовсім з історичних дум і пісень, яких сам чимало знав;¹⁾ романтичну ідеалізацію української старини міг найти в поетів „польсько-української“ школи,²⁾ елегійні спомини про славу козацького оружа в „Українських-Мельодиях“ Маркевича і поетичних писаннях А. Метлинського, якого пісня обертала ся „tylko w elegijnych wspomieniach o sławie ukraińskiego narodu i kozactwa“.³⁾ Із творів історичних крім „Исторіі Малой Росіі“ Бантиш Каменского була відома Шевченкови передовсім „Исторія Русовъ“, приписувана Юрієви Кониському.

Передовсім вона причинила ся до того, що Шевченко став апотеозувати козацьчину.⁴⁾ „Шевченко — говорить оден з дослідників — як натура артистична зразу не міг устояти перед блеском козацько-гетманського епосу, перед викликаною їм картиною бунчуків, війська, що горіло мов те червоне море, перед ясновельможними на воронім коні. Шевченкови тоді оце все здавало ся чи не найкращим виразом минувшої української волі і самостійности“...⁵⁾ І у фантазії поета що раз частійше виринали прекрасні, промінні малюнки буйного колишнього козацького життя⁶⁾ і укладали ся в стрійні барвні поеми. Так повстала й Шевченка поема п. з. „Гамалія“.

¹⁾ Д. Николишин: Історичні поеми Тараса Шевченка, Коломия 1914., стор. 14.

²⁾ О. Колесса; оп. cit. стор. 94. — Н. П. Дашкевич: „Отзывъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки исторіи укр. лит. (Отчетъ о двадцать девятомъ присужденіи наградъ гр. Уварова. Спб. 1888. стор. 220—і сл.

³⁾ К. Студинський: Charakterystyka i geneza poetycznych utworów A. Metlińskiego Краків 1897. стор. 50—51.

⁴⁾ „Ніщо взагалі — пише Драгоманів у розвідці: „Шевченко, українофілі і соціалізм“ не мало такої сили над системою думок Шевченка, як ся „Исторія Русовъ“... Она запанувала його думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством, своїм духом, в котрому до патріотизму козацьких літописців XVII—XVIII. ст. й козацьких дум прибавлялась якась доля європейського республіканства часів декабристів. Шевченко брав із „Исторіі Русовъ“ цілі картини. („Громада“ українська збірка. Женева 1879. № 4, стор. 147.)

⁵⁾ „Шевченко і його думки про громадське життя“ („Громада“ 1879. стор. 46.)

⁶⁾ Прошу порівнати хочби:

„І я плачу, а тим часом
„Пишними рядами
„Виступають отамани,
„Сотники з панами,
„І гетьмани, всі в золоті...“ („Кобзар“ Т. Шевченка.

Видане Тов-а учителів висших шкіл: Учительська Громада, Львів 1914., стор. 107).

Козаччина стала іменно для поета не тільки предметом народніх гордошів, але й поетичним материялом, що цілою силою притягав його поетичний талан. Прочитуючи історичний твір Бантиш Каменського, надивав Шевченко цікавий опис французского інженера *Beauplan-a*, в якому говорить про те, як Запорожці будували чайки,¹⁾ як виправляли ся на Чорне море, нападали на турецькі галєри, ділили ся добичею.²⁾ В згаданій „Історі-ї Русовъ“ читав поет описи частих козацких походів на прибережні міста,³⁾ стрічав ся тут і там із назвою полковника Гамалії. Получити оден із частійших історичних фактів із відомою назвою було доволі легко, тимбільше, що примір подібної довільної сполуки найшов наш поет у повісти Чайковського п. з. „*Wurga na Carogród*“.⁴⁾ Примір знову Залєского, який в „*Czajk-ax*“ подав: „*Śpiew zaporożców w powrocie z wyprawu morskiej Konaszewicza*“,⁵⁾ велів поетови в уста козаків вложити анальогічні пісні, взоровані подекуди на українських народніх думках. Так представляю собі генезу Шевченкової поеми.

Чи є вона історичною?

Щоби відповісти на се питанє, — треба — гадаю — здати справу собі, що задумував поет дати в поемі, що дав і які ставляєть ся вимоги до історичних поем взагалі.

В „Гамалії“ поет мав намір дати нам живий образ буйного козацкого житя, образ завзятя, відваги, який носив у душі, а який зродив ся у нього не на основі жерельних історичних праць, а на основі геніяльної поетичної інтуїції. Описує він похід козаків на передмісте Царгороду Скутарі під проводом атамана Гамалії.

Темою отже поеми послужила без сумніву подія історична. В „*Солестанеа-х*“ Сенковського читаємо

¹⁾ Тут подано також малюнок козацкої чайки.

²⁾ „Історія Малої Росції“, часть перша, Москва, 1830. стор. 157—160. Очевидно неприхильне становище автора сього твору зглядом козаків на ідеалізацію козащини в Шевченка вилинути не могло — і се найкращий доказ, яку малу роллю відіграли подібні історичні твори у генезі історичних поем Шевченка.

³⁾ Стор. 15; 44—45. „Правда, — пише Кониський — до р. 1845. не було друкованої „Історі-ї Русовъ“, але ледви чи богацько було таких осьвічених Українців, тим паче патріотів, щоб не мали у себе переписаної „Історі-ї Русовъ“... Вже не можна гадати собі, щоб отієї історії не було в Гребінки і щоб він не давав її Шевченкови“. (Тарас Шевченко Грушівський, хроніка його житя, 1898. стор. 97).

⁴⁾ Героєм сеї повісти робить Чайковський молодого Шаха. В оповіданю дає докладний опис козацкого походу на Царгород. *Pisma Michała Czajkowskiego. Powieści kozackie i gawędy*. Lipsk 1863; том III. стор. 51—68.

⁵⁾ *Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego*. Wydanie zbiorowe, przejrzone przez autora, Lwów 1877. стор. 130—135.

ось такий фрагмент із анналів Найма Ефенді: „Утарцки морские козакów równie są niebezpieczne, jak ciekawe i nader dziwne. Czajki ich sztucznie wiązane z siowia i пратków, gdy mocna powstanie fala, nie tona, lecz prawie się wypełniają wodą, w której zanurzeni do pasa pochańcy biją się do upadłego. Śmiało powiedzieć można iż zuchwalszego narodu od козакów, mniej dbającego, mniej czującego wstępu do śmierci, na ziemi znaleźć niepodobna.¹⁾

В тім самім османським річнику подибуємо опис походу козаків на Синопу.²⁾ Що постать героя поеми, самого гетьмана Гамалії, не є історична, або радше сказати, у згаданій події непричасна³⁾ — се річ для історичної поеми другорядна. Поезія починаєть ся іменно там, де кінчить ся історія. Останна повинна служити авторови тільки рамами, в границях яких він має будувати акцію, творити характери, далеко йдучою поетичною інтуїцією доповнювати сухі історичні факти. Ходить головно о схоплене духа часу, о задержане історичного кольориту.

І тут Шевченко вивязав ся як не мож красше із свого завдання, проявив вповні свою творчу силу. Всі, кому тільки доводило ся займатися поемами Шевченка із боку історичного, годять ся в тім, що дух Запорожа відтворений в „Гамалії“ знаменито, історичний кольорит захований зовсім

---

¹⁾ Collectanea z dziejopisów tureckich rzeczy do historyi polskiej służących z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag przez I. I. S. Sękowskiego profesora zwyczajnego języków wschodnich w cesarskim uniwersytecie S. Petersburgskim. Tom I. Warszawa 1824. стор. 181.

²⁾ Sękowski: op. cit; стор. 126. З історичного боку обговорені козацькі походи на турецькі міста в творі: J. v. Hammera: Geschichte des osmanischen Reiches; Пешт 1829, том IV., стор. 470—471. Прошу порівняти: М. Грушівський: Ілюстрована Історія України, 1912., стор. 270—і сл. — Такі походи відбували ся кілька разів до року (ibid. стор. 274.) На стор. 275. подає проф. Грушівський опис походу на Царгород: „Султан, бувши на ловах під містом, сам на власні очі зі свого покою бачив дим своєї столиці від того козацького огню. Страшенно розгніваний, наказав, щоб зараз турецькі кораблі прогнали козаків. Але козаки не сполошили ся; грабили скільки хотіли. потім забрали здобич і пішли назад. Турецькі кораблі догнали їх аж коло дунайського гірла. Козаки, помітивши їх, кинули ся на турецькі галери і погорили Турків“...

³⁾ „Вслідствие... скудости исторического материала — пише Петров (op. cit. стор. 344.) въ каждой почти исторической поемѣ Шевченка встрѣчаются мелкія фактическія ошибки. Подкова и Гамалія, если существовали, то не предпринимали походовъ на Царьградъ и Скутари“... Порів. В. Б. Антонович: Про твори Шевченка історичного змісту. („Правда“, 1889. стор. 337—340.) — В історії України є відомі три Гамалії: Михайло Гамалія, черкаський полковник (1662—68); Григорій Гамалія, лубенський полковник (1664—69); опісля полковник паволоцький (1672—73) і Яків Гамалія, полковник паволоцький (1676.). Ні оден зі щойно згаданих полковників не ходив на море проти Турків.

вірш. „Шевченко — говорить Петров — какъ нельзя лучше повяль и изобразиль дух Запорожя“.¹⁾ З таким самим признанем і тими самими майже словами висловлюють ся про Шевченкового „Гамалію“ В. Антонович. Вказуючи на деякі дрібні промахи в історичних поемах Шевченка, Антонович виправдує їх скупим історичним матеріалом, що міг найти ся в руках поета, а дальше пише ось що: „Дивлячись таким поглядом на Шевченкові твори історичного змісту, неминуче треба виділити з них великі художественні малюнки виведених поетом епох, характер котрих він зовсім вірно вгадав. Досліди історичні зміцнюють лишень Шевченкові малюнки. Річ певна, що колись багато дечого вони ще зміцнять... художник іноді наперед вгадує те, що потім за довгий час постановить критика історична. Оттаке вгадування помічаємо і в Шевченкових творах, дякуючи великому таланту поетичному. Деякі риси в творах Шевченка показують ся зовсім вірними коли перевіряємо їх відомими тепер історичними фактами. Такими бачимо малюнки Запорожя“.²⁾

Поет хоч не мав під руками критичних історичних праць, вмів орієнтувати ся в історичних хвилях, наслідком чого його „Гамалії“, хоч постать самого героя більш фантастична ніж історична³⁾, не можна відмовити права до назви — поеми історичної. Се стверджують історики. Для нас одначе цікавіше те, як зобразив поет дану історичну епоху, якими артистичними послугував ся середниками, словом нас цікавить поема із боку естетичного, її будова, її форма, форма не так у розуміню гри слів, будови віршу, риму, ритму,⁴⁾ поетичних зворотів, троп, фігур, але форма як вислів ідеї, як спосіб висказання думки.

¹⁾ Ор. cit. стор. 344.

²⁾ Ор. cit. Правда 1879. стор. 337—40.

³⁾ Франко вважає „Гамалію“ свобідним витвором авторової фантазії, основаним на козацькій традиції. (Нарис історії українсько-руської літератури до 1890. р. Львів 1910, стор. 109.)

⁴⁾ Ритміка „Гамалії“ з математичною педантичністю розібрана в згадуваній уже розвідці д. Николишина про історичні поеми Шевченка. „Поема починає ся ліричною піснею з ритмом народної пісні. За нею йде опис козацької недолі, 12-ти складовим віршом (відміна коломийкового ритму), а далі короткий драматичний уступ, написаний чотиростопним ямбом (28—34). Дальше маємо козацьку пісню з шумковим ритмом, а за нею коротке оповідане 14-ти складовим (епічним) віршом (звичайний коломийковий ритм). Нічний спокій у Византії і бурю на морі малює поет знову сьпівним 12-ти складовим віршом (58—73.), за ним йде молитва, поважний чотиростопний ямб (74—82.), яку перериває знов короткий драматичний уступ з неоднаковим ритмом (до 88. рядка). Дальше йде плястичний опис боротьби в чотирьох чотиростопних ямбах, а за ним оповідане епічним віршом (до 118. р.). Від 119. рядка до 137. маємо знову плястичний опис козацької роботи у Скутарі чотиростопним ямбом, а за ним оповідане знову епічним віршом (до 169. р.). Потім знову чо-

На форму у тім розуміню складають ся зойки і мольби турецьких невільників і „Босфорова мова“ і сьміх дужого діда і сго дияльог з Хортицею і спів козаків на байдаках і розмова Босфору із морем і боеві оклики Гамалії, рев гармат, козацький „бенкет“, жах старої матери — ночи, лють Візантії і кінцевий поворот козаків, що з піснею на устах ховають ся за хвилі, за живії гори.. Получити всі ті моменти в одну стрійну, гармонійну цілість, уняти в суцільний образ, оживити одною думкою — провідною ідеєю, а при тім всім схопити вірно духа часу, не вийти поза межі історичної можливости — міг тільки великий артист. Завдане Шевченка було тим тяжше, що він мав вже на сім полі попередників. Як сказано висше: польський повістяр Чайковський написав повість п. з. „Wyręawa na Czarogród“ і другу п. з. „Skąłozub w zamku siedmiu wież“, що їх по думці Дашкевича „общимъ колоритомъ“ нагадує Шевченковий „Гамалія“.¹⁾

В першій із що йно згаданих повістий описує Чайковський похід козаків на Царгород під проводом атамана Шаха (участь бере також Петро Конашевич Сагайдачний), у другій змальована стріча козацких чайок з галерою Османа Аги на Чорному морі і в ярих картинах зображена боротьба козаків з яничарами. Без сумніву обі повісти полишили деякий слід, у Шевченковому „Гамалії“. Сюжет „Гамалії“ такий самий, як у повісти „Wyręawa na Czarogród“; у обох письменників бачимо також ту саму ідею у ціль: славити буйну козацку бувальщину, оспівати триумф козацкогo оружа. В обох письменників козаки являють ся героями, що дишуть відвагою, силою. Лицарський дух завзяття пронизує твори обох письменників. Бадьорий тон так і звенить із повістий Чайковского і Шевченкового „Гамалії“. Сей бадьорий тон намагають ся досягнути оба письменники відповідними артистичними середниками, між якими вміло достроєні описи природи грають немалу роллю: „Pomiędzy porohami Dniepr zżyma się i ąsa: ściana wody szerokimi słupami nad powierzchnią wystrzeliła: srebrny pył jak mgła i gra w powietrzu u wierchołku ściana łamie się i potokami spada na łeb w bezdnie; biała piana jak mydliny przewraca się po rzece, liże brzegi setnych wysp i skacze konać na zieloną murawę... A między ławami skał woda warzy się i bełkoce, brzęczy i wyje“.²⁾ Такий малюнок Дніпрових порогів без сумніву причинає ся до скріплення того бадьорого тону, достроює ся до образу козацкогo завзяття.³⁾

тиростопний ямб, який переходить у шумковий ритм (180 р.) і закінчене коломийковим ритмом Загалом в цілій поемі, довгій на 186 рядків змінюєть ся ритм аж 15. разів“ (Ор. с. стор. XL—XLI).

¹⁾ „Отзывъ...“ ор. cit. стор. 224.

²⁾ Pisma M. Czajkowskiego; ор. cit. стор. 52.

³⁾ Прошу порівняти: „Зареготав ся дід наш дужий, Аж піна з уса потекла“...

Деякі знову образи і ситуації повісти „Wyprawa na Surogród“ живо нагадують нам ситуації з „Гамалії“. В Чайковського читаємо пр.: „Ciężko płyną pod wodę korytem rzeki, wiosła bezustannie pracują; naprzemian Dniepr szumi, naprzemian mołojce grzmią pieśnią“...¹⁾ В Шевченка: „і Дніпр укрили байдаки

І заспівали козаки“...

Тільки схожостий!

При ближшій одначе порівнанню годі не добачити, що Шевченко в „Гамалії“ станув значно висше від свого попередника не тільки з огляду на вірнійше схоплене духа даної епохи, але й у будові цілої поеми. Чайковський не в силі був іменно позбути ся місцями деякої сентиментальности (сцена одушевлення Шаха очима Грузинки). Се перше. По друге його малюнок цілої козацкої виправи надто точний, розволіклий і у своїй точности й розволіклости — нудний, томлячий, позбавлений тої живости, барвности, що так захоплює у Шевченковій „Гамалії“.

Через те Шевченкова поема має багато більшу ціну. Образи чергують ся тут незвичайно скоро. Перед нашими очима пересуваєть ся швидким бігом ряд образців (козацкі чайки на морі, буря, козаки в Скутарі, пожежа, захід сонця, відплив); о наш слух обивають ся скорим темпом ніжні, сумні тони скарги, туги, болю, сильні гремучі акорди бурі, берутьби триумфу. (Плач невольників, регіт Дніпра, веселий спів пливучих Запорожців, клекіт скаженого Босфору, боевий оклик Гамалії, брязкіт ломаних кайдан і знову пісня радости — кінцева пісня побіди). До сего всего достроює ся знаменито гармонійний коломийковий шумковий і колядковий ритм.²⁾

¹⁾ „Wyprawa na Surogród“, op. s. стор. 66.

²⁾ Ритміці „Гамалії“ посвятив останніми часами також увагу проф. Смаль-Стоцкий. У розвідці п. з. „Читане Шевченкових поезій (Наша Школа“, р. VI. зт 2-3. стор. 69-83.) подав дуже цінні замітки між иншим про ритміку „Гамалії“. Результат дослідів проф. Стоцкого такий: Перші чотири строфи пісні козаків у Скутарі уложені в коломийковім ритмі:

Висше станув Шевченко у „Гамалії“ і від другого свого попередника, Залеского,¹⁾ що в „Czajk-ax“ оспівав подібний історичний момент. Поема „Czajki“, яку проф. Третяк зачислює до архитворів поетичного талану Залеского,²⁾ відносить ся до славного морського походу козаків на Синопу під проводом Сагайдачного в р. 1614. „Collectanea“ Сенковського підсунули поетови образ зухвалого козацького нападу, що тим сильніше промовив до уяви поета, що в нім на перший плян висувала ся найсимпатичніша для него постать Сагайдачного.

Поема Залеского п. з. „Czajki“ є то, як сам автор значує у приписці під заголовком: „śpiew Zaporozców w powrocie z wyprawy morskiej Kopaszewicza“, факту опертого на

Так само у коломийковім ритмі:

Оттак у Ску—тарі коза—ки спі—вали
Співали сер—деги а сльози ли—лись... уложене й дальше оповідане аж до слів „Зареготав ся дід наш дужий“... Сей вірш уложений в колядковім ритмі:

по якім знову находимо типічний коломийковий ритм.

¹⁾ Що Шевченко в пізнійших часас одушевляв ся писаннями Залеского, на се маємо доказ в его листах до Бр. Залеского. („Письма Шевченка до Бронислава Залѣскаго“. Кіевская Старина, 1883, т. V., стор. 174.) — „Милого Богдана“ — пише Тарас — я одержав із сердечною вдячністю, і тепер з ним се розстаюсь; многі річи вже на память умію, одно лишень давить серце: нікому слухати, нікому передавати сеї краси — яку містить в собі поезія — а одному тяжко носити той надмір Божих ідей“. Не можна одначе припустити, щоби вже перед тим Шевченко не познакомив ся з писаннями Залеского. В часі іменно визволеня з кріпацької неволі Ш. обертав ся в гуртках петербурських літератів та артистів, між якими було не мало й Поляків. До таких освічених Поляків, що радо заосмотрювали нашого поета в книжкі із своїх бібліотек, належав і Л. Демский.

²⁾ пор. Bohdan Zaleski do upadku powstania listopadowego 1802—1831. Życie i poezya. Karta z dziejów Romantyzmu Polskiego. Kraków 1911. стор. 426.

стислий історичности, є то вилив збірних почувань радости і триумфу, збірний ентузіастичний оклик в честь побідного вожда. Не думаю перечити того, що може нігде у Залеского „воївничий козацький дух, жадний пригод, боротьби і добичі, не висловив ся ліпше, як у сій поемі“, ¹⁾ всеж таки при зіставленю сеї поемі з Шевченковим „Гамалією“ показує ся, що не без рачії польска критика закидувала козакам Залеского сальоновість, не поминаючи й „Чайок“ (Гощинський: Nowa epoka poezji polskiej. Powszechny Pamiętnik, 1835.) І на дармо намагає ся проф. Третяк боронити Залеского перед тим закидом. ²⁾

Щоби дійсно добачити усю неприродність співу Запорожців Залеского, щоби уявити собі, як далекими від дійсних козаків, Запорожців Репіна, є ті козаки, що їм Залеский вкладає в уста пісню:

„Ura ho! ура ho! ура!
„Limany! nasze limany!
„W ogniach goreją kurhany,
„I Czartomelik i Dura!
„Okrzyk bracia! a wesoło,
„Aż rozgłośnie na około
„Od Chortycy do Tawani
„Zagrzmiał progi i ostrowy!
„Niech nam żyje, niech hetmani
„Konaszewicz nasz Koszowy!“ і т. д. ³⁾

треба що йно порівнати „Czajki“ не з іншими творами Залеского, а з такими поемами, як „Іван Підкова“, „Гамалія“. Інша річ, що вплив поемі п. з. „Czajki“ на „Гамалію“ не дасть ся заперечити.⁴⁾ Без сумніву за приводом Залеского вкладає Шевченко в уста своїх козаків ряд пісень, але в їх будові не наслідує Залеского невільничо, але укладає

¹⁾ J. Tretiak op. c., стор. 427.

²⁾ Jeżeli — пише автор прекрасної монографії — Goszczyński zarzucił kozakom Zaleskiego, że są zanadto salonowi, to do „Czajek“ zarzut ten chyba najmniej stosować się może. Prawda Zaleski i tutaj pozostał wierny swej naturze, lubującej się w harmonii stroniącej od przykrych obrazów, jakich nie szczędził Goszczyński w swoim zamku Kaniowskim, ale nie fałszował charakteru kozaków, tylko z danego tematu wybierał moment swej naturze odpowiedni (підчеркнення мої. В. Р.) Więc mamy w tym śpiewie nie obraz walki, zamętu, pożogi i mordy, czego wszystkiego nie brakło w napadzie na Synope, ale obraz tego, co jest już epilogiem wyprawy... (op. c. стор. 427).

³⁾ Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego. Wydanie zbiorowe przejrzone przez autora. Львів 1877., стор. 31.

⁴⁾ Da „Czajek“ nie mała — пише проф. Третяк — jest to chluba, że dwaj tacy poeci, jak Słowacki i Szewczenko, w początkach swego zawodu poetyckiego potraceni byli silnie tym utworem, że odbił się on niezaprzeczo-

самостійно на взір невольницьких плачів, вдягає у стрій шумок, колядок, коломийок. Тим то й дух Шевченкової поеми своєрідний, питомий український, наслідком чого й ціла поема набирає більше житевої правди, правди реального малюнку.

Ось приміром початкові прегарні строфи Шевченкової поеми:

„Ой нема, нема ні вітру ні хвилі

„Із нашої України!

„Чи там раду радять, як на Турка стати,

„Не чуємо на чужині.

„Ой повій, повій, повій, вітре через море

„Та з Великого Лугу

„Суши наші сльози, заглуши кайдани,

„Розвій нашу тугу!

Ой заграй, заграй, синесеньке море... і т. д.

Ой Боже наш Боже, хоч і не за нами,... і т. д.

се оригінально перетворений, свобідний переспів фрагменту „невольницького плачу“, далекий, але безсумнівний відгомін української народної думи:

„У сьвяту неділю, не сизі орли заклекотали

„Як то бідні невольники у тяжкій неволі заплакали,

„У гору руки підіймали, кайданами забрязчали;

„У Господа милосерного прохали да благали:

„Подай нам, Господи, з неба дрібен дощик,

„А з низу буйний вітер;

„Хочай би чи не встала на Чорному морю бис-

[трая хвиля;

„Хочай би чи не повиривала якорів з турецької каторги...¹⁾

Поема „Гамалія“ стрічала ся із загальним признанем критики,²⁾ признанем зрештою зовсім оправданим. Є то без

путь wpływem w poezyi jednego i drugiego. Після проф. Третьяка Шевченковий „Гамалія“ є неначе доповненем „Чайок“, розвиненем поетичного помислу Залеского. Поет вводить тут і зойки християнських невольників, що ждуть освободження, і сцену морду і пожежі, „której Zaleski tknąć nie chciał, bo była naturze jego artystycznej wstrętną. (B o h d a n Z a l e s k i“ op. c. стор. 429.)

¹⁾ Прошу порівняти: М. Максимович: „Сборникъ украинскихъ пѣсень. Кіевъ 1849., стор. 10—11.

²⁾ Posępnie malowniczą — пише — Леонард Совіньський — jest дума p. t. „Hamalija“. Promieniste obrazy rabunku i rzezi łagodzą w niej ustępy liryczne nieporównanej piękności...“ (Taras Szewczenko — studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu „Hajdamaków“. Wilno, 1861. стор. 21.

„Piękna to дума — говорить бр. Баттаглія“, — z trzech Szewczenki najpiękniejsza; język w niej silny, obrazy jaskrawe, płomieniste, praw-

сумніву оден із красших творів Шевченкової музи. Шевченко спинює ся туг на однім з найсвітліїших моментів української бувальщини, зображує козаків, як ідейних борців, що уладжують свій напад не на те, щоб кишені трусити..., а в ціли визволення братів з неволі. Сю ідейну ціль виконують з подиву гідною відвагою. З піснею на устах поборюють усякі перепони, з піснею на устах, в триюмфі вертають на Україну.

В, переведеню ідеї поет виказав великий артистичний хист. Його опис виходить живий, граючий проміннями веселки. Вмілою рукою артиста повязав Шевченко цілий ряд різнородних сцен в одну завершену цілість, з яких кожда зарисовує ся виразно, з яких кожда хоч деколи зазначена кількома словами, саме тому викликує сильне вражінє. Шевченко взагалі належить до того типу поетів, що велике богатство змісту вміють уняти кількома словами. Шевченко скупий у слова, богатий у зміст. Се його питомість. Така брахільогія справляє нераз просто чудові ефекти. Пр.

... Загула

Хортиця з Лугом: „Чую чую“!

І Дніпр укрили байдаки...

Або:

„Гамаліє! серце мліє:

Сказило ся море.

— Не злякає! І сховались

За хвилі, за гори.

або: Козацтво преть ся без ваги

І покотились яничари...

або вкінці: Реве, лютує Византія,

Руками берег достає;

Достала, зикнула, встає —

І на ножах в крові німіє...¹⁾

dziwe obrazy płonącej Skutari, zamieszania i wściekłości jej tureckich mieszkańców, wierne portrety strasznych mścicielii“ (Taras Szewczenko. Życie i pisma jego, Львів 1865., стор. 26.) проф. Огоновский висловив ся про сю поему ось так:

„А вже-ж найбільше звеличивъ поет козаччину в епичнѣм творѣ „Гамалія“. Мова сеи думы єсть вельми ядрениста, а живі образы творять неначе панораму найкрасшихъ картинъ природы й бувальщини“.

(Исторія литературы русской, II. 2. 537—538.)
¹⁾ На останніх двох примірах бачимо, що й Шевченкова артистична натура оминала сцен різні, морду. В Шевченка не подибуємо нігде таких докладних, і в своїй докладности бруталних описів взаємної різанини, як пр. в повісти Чайковського: „Skalozub w zamku siedmiu wież“.

Ряд високопоетичних помислів (Босфор аж затряс ся, бо з роду не чув козацького плачу; — Босфор передає плач невольників синьому морю, море Дніпрови; Босфор хоче збудити Візантію, море спинає; — сором козакам ставати перед Божий суд в кайданах; — козаки закурюють люльки з погару,) ряд влучних порівнянь (хвилі-ребра; хвилі живі гори; палаючий Скутар-пекло; козаки сірі птахи, соколята; козацький напад-бенкет) смілих персоніфікацій („Босфор аж затряс ся“, „Зареготав ся дід наш дужий...“ „Загула хортиця з Лугом:“ „Чую, чую!“ „Дрімає в гаремі — враю Візантія...“ „Так море спиняло...“ „І ніч стрепенулась: не бачила стара мати...“ „Візантія пробурхалась, витріщає очи...“), місцями живий дияльог, гармонійний мелодійний ритм, достроений до різнородних ситуацій — все те запевнює „Гамалії“ трівку вартість між творами Шевченкового генія.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36 327

B-2957

1986 1992